

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Карасу Локман

УДК 376.68+37.011.32+372.461

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ
В ІНОЗЕМНИХ СЛУХАЧІВ ПІДГОТОВЧОГО ВІДДІЛЕННЯ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Сакалюк Оксана Олександрівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
доцент кафедри управління освітніми закладами та державної служби.

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, доцент
Ковтун Олена Віталіївна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри іноземної філології;

кандидат педагогічних наук
Кузьменко Юлія Олександрівна,
Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України,
доцент кафедри української та іноземних мов.

Захист відбудеться «09» листопада 2015 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «____» жовтня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство характеризується різновекторними взаємодіючими процесами уніфікації і глобалізації, диверсифікації та полікультуралізму. За таких умов стрімко розвивається інтернаціоналізація освіти, що виявляється у зростанні її міжнародного характеру, розвитку академічної мобільності і збільшенні кількості іноземних студентів у різних країнах. Важливим чинником становлення української держави як рівноправного партнера у створенні світового освітнього простору є успішне навчання іноземців в українських вишах, яке залежить насамперед від їхньої мовної підготовки на початковому (довишівському) етапі. Перебуваючи у статусі інкомуніканта, іноземні студенти з першого дня знаходження в українському суспільстві потрапляють у зону конфліктів соціокультурних інтересів – вихід із цієї зони потребує знань мовленнєвого етикету відповідно до загальновизнаних норм культури країни перебування та відповідно актуалізує проблему формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів України.

Аналіз теоретичних напрацювань і практичного досвіду свідчить, що у сфері навчання іноземних слухачів підготовчого відділення дослідження зосереджено переважно в таких основних напрямках: обґрунтування мовної підготовки іноземних слухачів на довишівському етапі навчання (Л. Богиня, Л. Гайдук, О. Ганіч, Г. Городилова, І. Давидова, Т. Дементьєва, Д. Дочинець, Т. Капітонова, О. Ковтун, Ю. Кузьменко, Г. Макарова, Л. Московкін, К. Мотіна, О. Ременцов, О. Суригін, Л. Хіль та ін.); виокремлення рівнів володіння іноземними (українською / російською) мовами та стандартизованої контрольної оцінної діяльності в навчанні української / російської мов як іноземних (М. Грудок-Костюшко, В. Дубічинський, Н. Іванова, Ж. Ковалів, А. Лукашенко, Д. Мазурик, О. Сакалюк, М. Торган, А. Тростинська, Н. Ушакова, Н. Черненко, І. Фоміна та ін.); лінгводидактичне тестування іноземних громадян (О. Антонів, Т. Балихіна, М. Блажко, В. Коккота та ін.).

Різні аспекти мовленнєвого етикету, його впливу на культуру висвітлено в чисельних наукових дослідженнях зарубіжних і вітчизняних учених (О. Аматьєва, А. Богуш, Л. Введенська, В. Гольдін, А. Коваль, О. Коломицева, Л. Мацько, Я. Радевич-Винницький, М. Стельмахович, І. Стернін, Н. Формановська, В. Шеломцев та ін.). Сучасні проблеми формування і виховання мовленнєвого етикету обґрунтовано в дисертаційних роботах О. Кузьмич, М. Огренич, Г. Сукачової та ін. Проблеми навчання іноземних студентів мовленнєвого етикету відображено в наукових працях А. Акішиної, Ф. Брульової, О. Коновалової, Д. Попової, Н. Формановської, С. Шевцової та ін.

Незважаючи на широкий спектр досліджуваних питань, проблема формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів залишається недостатньо вивченою і потребує подальшого

науково-практичного розв'язання. Очевидними є суперечності між: потребою слухачів підготовчих відділень ВНЗ України у швидкому адаптуванні до нових умов навчання в іншомовному соціокультурному середовищі та відсутністю спеціально розроблених програм «виживання інкомуніканта», які за європейськими стандартами є основою його адаптації та мотивації до подальшого навчання в країні перебування; зростаючими вимогами до якості мовної підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення, розвитку їхньої культури мовлення і недостатньою розробленістю впорядкованого змісту, навчально-методичного забезпечення і педагогічних технологій формування мовленнєвого етикету.

Отже, актуальність проблеми та її недостатнє науково-методичне забезпечення зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – *«Педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми «Теорія і практика формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців» (№ 0109U000212), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 8 від 28.03.2013 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність і структуру феномена «формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення»; уточнити поняття «іноземні слухачі підготовчого відділення», «мовленнєвий етикет».

2. Розкрити специфіку мовної підготовки іноземних слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів в Україні.

3. Обґрунтувати педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення.

4. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення.

5. Розробити й апробувати експериментальну методику і модель формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення.

Об'єкт дослідження – мовна підготовка іноземних слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів в Україні.

Предмет дослідження – методика формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення.

Гіпотеза дослідження – формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: забезпечення міжпредметних зв'язків у процесі мовної підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення; використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у мовній підготовці іноземних слухачів підготовчого відділення; занурення іноземних слухачів підготовчого відділення в полікультурне освітньо-мовленнєве середовище.

Методи дослідження. Відповідно до визначених у роботі завдань було використано взаємопов'язаний комплекс теоретико-емпіричних методів дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної і навчально-методичної наукової літератури з проблеми дослідження для відбору й осмислення фактичного матеріалу, визначення стану і теоретичного обґрунтування проблеми формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення; педагогічне моделювання, можливості якого було спрямовано на розробку моделі формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення; діагностувальні методи (спостереження, тестування, ранжування, аналіз результатів освітньої діяльності студентів) використано для визначення рівнів сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи), проведення якого забезпечило можливість визначити вихідний стан досліджуваного явища в педагогічній практиці, експериментально перевірити науково обґрунтовані педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення; методи кількісної та якісної обробки експериментальних даних, засобами яких було перевірено достовірність результатів дослідження.

База дослідження. Експериментально-дослідну роботу було проведено на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса) і Харківського національного університету радіоелектроніки. Кількість іноземних слухачів, які взяли участь у формувальному етапі експерименту – 120 осіб. Загальна кількість учасників експериментального дослідження складає 180 осіб.

Наукова новизна дослідження: вперше визначено і науково обґрунтовано педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення (забезпечення міжпредметних зв'язків у процесі мовної підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення; використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у мовній підготовці іноземних слухачів підготовчого відділення; занурення іноземних слухачів підготовчого відділення в полікультурне освітньо-мовленнєве середовище); визначено сутність і структуру феномена «формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення»; розкрито специфіку мовної підготовки іноземних слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів в Україні; визначено критерії (лексико-граматичний, мовленнєво-діяльнісний, соціокультурний) з відповідними

показниками в межах кожного критерію; схарактеризовано рівні (високий, достатній, низький, незадовільний) сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення; розроблено й обґрунтовано експериментальну модель формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення; її реалізація передбачала три етапи (початковий, базовий і пороговий), у межах яких визначено мету, форми організації, методи і засоби навчання. Уточнено сутність понять «іноземні слухачі підготовчого відділення», «мовленнєвий етикет». Набула подальшого розвитку методика мовної підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення, зокрема навчання української мови як іноземної.

Практична значущість дослідження полягає в розробці діагностувальної та експериментальної методик формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення; змісту, форм, методів і засобів формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення, системи вправ і завдань. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації можуть бути використані для подальших теоретичних і практичних досліджень процесу мовної підготовки іноземних слухачів та студентів ВНЗ України; у підготовці курсів української мови як іноземної, спеціальних навчальних дисциплін з формування культури мовлення інокомунікантів; у діяльності факультетів і відділень системи довшівської підготовки іноземних слухачів.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження від 03 квітня 2015 р. № 854), Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса) (акт про впровадження від 01 квітня 2015 р. № 159/1), Харківського національного університету радіоелектроніки (акт про впровадження від 30 березня 2015 р. № 46.32-12/1), Чорноморського державного університету імені Петра Могили (акт про впровадження від 17 березня 2015 р. № 273/4), Київського університету імені Бориса Грінченка (акт про впровадження від 24 лютого 2015 р. № 116), Кишинівського державного педагогічного університету імені І. Крянге (акт про впровадження від 07 квітня 2015 р. № 01-12/367), Гомельського державного університету імені Франциска Скорини (акт про впровадження від 14 квітня 2015 р. № 071740).

Достовірність результатів дослідження забезпечено методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних концептуальних положень; використанням комплексу методів дослідження, що адекватні об'єктові, предметові, меті та завданням дослідження; якісним і кількісним аналізом одержаних даних; експериментально-дослідною перевіркою висунутої гіпотези; статистичною обробкою результатів педагогічного експерименту.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження викладено на міжнародних: «Управління навчальними закладами: досвід, проблеми та перспективи» (м. Одеса, 2013; 2014), «Теорія та практика

управління педагогічним процесом» (м. Одеса, 2014), «Актуальні проблеми дошкільної та вищої освіти» (м. Одеса, 2014), «Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)» (м. Львів, 2014), «Історія та сучасний стан педагогічних та психологічних наук» (м. Київ, 2014), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Київ, 2014), «Перспективні напрямки розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук» (м. Харків, 2015) науково-практичних конференціях.

Основні результати дослідження відображено у 13 публікаціях, із них – 5 статей у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні (Молдова), 5 – апробаційного характеру, 2 – дотично розкривають зміст дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 294 сторінки, із них 193 сторінки основного тексту. Дисертація містить 2 рисунки, 14 таблиць, що обіймають 2 самостійні сторінки тексту, 9 додатків подано на 68 сторінках. До списку використаних джерел увійшло 292 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами і темами, визначено його мету, гіпотезу, завдання, об'єкт, предмет і методи, розкрито наукову новизну здобутих результатів та їх практичне значення, подано інформацію щодо впровадження й апробації результатів наукового пошуку, загальні відомості про публікації з теми дослідження, структуру роботи та її обсяг.

У першому розділі «**Теоретичні засади формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення**» здійснено аналіз досліджуваної проблеми у вітчизняній і зарубіжній літературі, конкретизовано категоріально-понятійний апарат, визначено сутність і структуру феномена «формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення», розкрито специфіку мовної підготовки іноземних слухачів підготовчих відділень ВНЗ України, виявлено й обґрунтовано педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення.

У дисертації розкрито методологічні засади здійснення мовної підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення як дворівневої системи наукового пізнання. Загальнонауковий рівень окреслює теоретико-методологічну базу, на якій ґрунтується мовна підготовка іноземних слухачів підготовчого відділення, а саме: лінгвістичний (І. Бім, О. Борисова, Н. Гальскова, Г. Городилова, І. Рожкова та ін.), психолінгвістичний (В. Артемов, Б. Беляєв, І. Зимня, О. Леонт'єв, Л. Щерба та ін.), соціолінгвістичний (В. Беліков, Є. Верещагін, В. Костомаров, А. Швейцер та ін.), особистісний (Є. Бондаревська, Є. Полат, В. Серіков та ін.), діяльнісний (В. Давидов, О. Леонт'єв, Р. Немов, С. Рубінштейн та ін.), комунікативний (Р. Мільруд, Є. Пассов, В. Скалкін та ін.), педагогічний (К. Бендяк, Л. Московкін,

А. Щукін та ін.) аспекти. Науково-методичний рівень формулює концепт мовної підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення і методи, що реалізуються в межах цього концепту.

На сучасному етапі значна увага вітчизняних (А. Богуш, О. Ганіч, Н. Бондарєва, Є. Голобородько, Т. Дементьєва, В. Дубічинський, Л. Паламар, М. Пентелюк, Н. Ушакова, Ю. Федоренко, В. Чугуєва та ін.) і зарубіжних (М. Вятютнєв, Н. Гез, Т. Капітонова, Г. Макарова, О. Митрофанова, К. Мотіна, Є. Пассов, О. Ременцов, О. Суригін, А. Щукін та ін.) учених у мовній підготовці приділяється комунікативній компетентності, що представлена як складне багатокомпонентне утворення, до її складу входять такі види компетенцій, як: лінгвістична, соціолінгвістична, соціокультурна, дискурсивна, стратегічна, предметна і т. ін.

Базовими детермінантами мовної підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення є: право іноземного слухача підготовчого відділення обирати мову навчання (здобуття освіти) із переліку, що пропонується вищим начальним закладом; відповідність національної шкали визначення рівнів володіння українською (російською) мовою як іноземною загальноєвропейським стандартам; здійснення мовної підготовки іноземних слухачів відповідно до затверджених програм у межах навчання на підготовчому відділенні, що відповідає початковому (А 1, А 2) та середньому (В 1) рівням. Досягнення іноземцями рівнів володіння мовою А 1, А 2, В 1 забезпечується в межах підготовчого факультету (відділення) і регламентовано навчальним планом (довишівська підготовка іноземних громадян), затвердженим МОН України 21 грудня 1999 року, та відповідними програмами в обсязі від 720 до 838 годин залежно від профілю навчання. Концепт уніфікації системи визначення рівнів володіння українською мовою як іноземною подано в загальноосвітньому стандарті з української мови як іноземної, що побудовано з урахуванням мети їх використання, навичок і вмінь у вживанні мовних засобів для реалізації певних тактик мовленнєвої поведінки в основних видах мовленнєвої діяльності – читанні, письмі, говорінні й аудіюванні.

Виокремлено наукові позиції, що визначають особливості формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення та його використання, зокрема: поняття мовленнєвого етикету тісно пов'язане з поняттям етикету як сукупності правил поведінки в певному суспільстві (А. Акішина, О. Аматыєва, А. Богуш, З. Мацюк, Н. Станкевич, І. Стернін, Н. Формановська, О. Шумейко та ін.); подальше поглиблення і розширення категорії «мовленнєвий етикет» як органічної частини культури мовленнєвого спілкування та сукупності норм і правил мовленнєвої поведінки особистості, системи мовленнєвих формул спілкування, встановленої суспільством чи соціальною групою (Ф. Бацевич, А. Богуш, Ф. Брульова, А. Коваль, І. Мацько, Н. Формановська та ін.); сфери застосування мовленнєвого етикету й використання його одиниць виявляються, відповідно, у вербальному етикеті поведінки і сумі типізованих ситуативних

тематичних груп (А. Акішина, В. Гольдін, Г. Кузнецова, Я. Радевич-Винницький, Н. Формановська та ін.); функціональне поле мовленнєвого етикету зумовлене комунікативною функцією мови і складає сукупність спеціалізованих функцій мовленнєвого етикету (О. Коломицева, О. Кузьмич, Г. Сукачова, Н. Формановська та ін.); семантичне поле визначене системою синонімічних, тематично пов'язаних етикетних одиниць як стилістично маркованих, так і нейтральних у кожній із типізованих ситуативних тематичних груп (Л. Анохіна, Т. Гриценко, Т. Іщенко, Т. Мельничук, Я. Радевич-Винницький, Н. Чуприк та ін.); вибір етикетної одиниці зумовлений екстралінгвістичними чинниками, на нього впливає соціальний статус мовця, його вік, стать, ступінь освіченості, національна приналежність (О. Гойхман, Т. Гриценко, Т. Іщенко, Т. Мельничук, О. Платаш, Н. Формановська, С. Шевцова та ін.). Основними характеристиками мовленнєвого етикету є антропоцентричність, діалогічність, ритуалізованість і ситуативність. Мовленнєвому етикету притаманна національна специфіка.

Визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення: забезпечення міжпредметних зв'язків у процесі мовної підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення; використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у мовній підготовці іноземних слухачів підготовчого відділення; занурення іноземних слухачів підготовчого відділення в полікультурне освітньо-мовленнєве середовище.

Доводиться, що міжпредметні зв'язки розглянуто вченими як багатоаспектне, поліфункціональне поняття (Н. Лошкарєва, В. Максимова, Н. Самарук, В. Федорова та ін.); як позначення синтезуючих, інтегративних відношень між об'єктами, явищами і процесами реальної дійсності, що знайшли відображення у змісті, формах та методах навчального процесу (І. Жовтоніжко, І. Світловська та ін.). Концепт забезпечення міжпредметних зв'язків подано як структурно-логічну схему діяльності дослідника і суб'єктів, які залучаються до експериментальної роботи.

Обґрунтовано доцільність використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у мовній підготовці іноземних слухачів підготовчого відділення (А. Гетманець, Л. Подопрігорова, Н. Порожняк, Н. Фоміних та ін.), особливо тих, що спеціально розроблені як ІТ-програми для розвитку мовлення у стандартних етикетних ситуаціях в україномовному (російськомовному) середовищі і забезпечують підвищення ефективності сприйняття і запам'ятовування навчального матеріалу в процесі формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення.

Грунтуючись на висновках учених (О. Грива, О. Гукаленко, В. Долженко, І. Зозуля, В. Макаєв, З. Малькова, Д. Порох, Л. Супрунова, Н. Терентьєва, Т. Якадіна та ін.) зазначено, що занурення іноземних слухачів підготовчого відділення в полікультурне освітньо-мовленнєве середовище передбачає їхнє включення до активного процесу пізнання і творення цінностей загальнолюдської, національної й

індивідуальної культури, на основі виховання в них толерантної поведінки по відношенню до представників інших культур.

Отже, формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення розуміємо як процес засвоєння ними загально визнаних етикетних формул мовленнєвої поведінки в україномовному соціокультурному середовищі шляхом утворення в мовній особистості інокомуніканта стійких зв'язків у системі «мова – мислення – мовлення – поведінка».

У другому розділі **«Експериментальна методика і модель формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення»** визначено критерії, показники і схарактеризовано рівні сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення, презентовано модель і методику формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення, подано результати констатувального і формувального етапів експерименту.

Критеріями і показниками сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення виступили: лексико-граматичний (показники: знання загальноприйнятих етикетних формул, що мають статус загально визнаних в україномовному (російськомовному) середовищі; дотримання орфографічних, лексичних і граматичних норм у стандартних етикетних ситуаціях); мовленнєво-діяльнісний (показники: читання (вміння виокремлювати під час читання текстів етикетні формули, розуміти їх значення та добирати синоніми; аналізувати доречність і доцільність використання літературними героями етикетних формул відповідно до встановлених правил мовленнєвої поведінки в соціокультурному середовищі); аудіювання (вміння виокремлювати етикетні формули в умовах опосередкованого сприймання повідомлення, розуміти їх значення; співвідносити вжиті в текстах етикетні формули з мовленнєвими ситуаціями); письмо (вміння доречно використовувати лексичні, граматичні, стилістичні, синтаксичні одиниці в побудові етикетних формул на письмі, враховуючи соціокультурну специфіку мовленнєвої ситуації); говоріння (вміння застосовувати етикетні формули в моделюванні комунікативних ситуацій, враховуючи соціокультурний рівень їхніх учасників; самостійно і правильно застосовувати етикетні формули при складанні діалогів різного типу відповідно до запропонованої ситуації та мети спілкування, використовуючи репліки для стимулювання, підтримання діалогу; правильно й доречно використовувати етикетні формули, здійснюючи спілкування українською (російською) мовою у формі монологу); соціокультурний (показники: знання основних норм культури мовленнєвої поведінки в стандартних етикетних ситуаціях в україномовному (російськомовному) середовищі, зокрема: «Звернення», «Знайомство», «Вітання», «Прощання», «Привітання», «Побажання», «Подяка», «Вибачення», «Прохання», «Запрошення», «Співчуття», «Комплімент», «Телефонування», «Листування»).

Відповідно до кожного із виокремлених критеріїв із відповідними показниками та з урахуванням специфіки прийнятих в Європі основних

національних систем тестування з іноземної мови, а також вітчизняного досвіду розробки системи тестування іноземців для визначення рівня володіння українською / російською мовами як іноземних було розроблено тестове завдання, за яким визначалися рівні сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення. Структура тесту представлена такими субтестами: «Лексика. Граматика», «Читання», «Аудіювання», «Письмо», «Говоріння». Процедура тестування передбачала чітку послідовність дій того, хто тестує, і того, кого тестують, дотримання часових обмежень та інших процедурних питань.

На основі визначених критеріїв і показників було схарактеризовано рівні сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення: високий, достатній, низький, незадовільний.

Так, **високий рівень** об'єднує іноземних слухачів, які глибоко обізнані із загальноприйнятими етикетними формулами, що мають статус загальновизнаних в україномовному (російськомовному) середовищі; дотримуються орфографічних, лексичних і граматичних норм у стандартних етикетних ситуаціях; знають основні норми культури мовленнєвої поведінки в стандартних етикетних ситуаціях в україномовному (російськомовному) середовищі. Такі іноземні слухачі вирізняються сформованістю вмінь виокремлювати етикетні формули з текстів під час їх читання та в умовах опосередкованого сприймання повідомлення, розуміють їх значення і вміють добирати синоніми. Вони вміють аналізувати використання формул мовленнєвого етикету з позиції доречності й доцільності відповідно до встановлених правил мовленнєвої поведінки в соціокультурному середовищі, співвідносити вжиті в текстах етикетні формули з мовленнєвими ситуаціями. Іноземні слухачі цієї групи дотично використовують лексичні, граматичні, стилістичні, синтаксичні одиниці в побудові етикетних формул на письмі, враховуючи соціокультурну специфіку мовленнєвої ситуації. Моделюючи комунікативні ситуації, вміють застосовувати етикетні формули з урахуванням соціокультурного рівня їхніх учасників. А також самостійно й правильно застосовують етикетні формули при складанні діалогів різного типу відповідно до запропонованої ситуації і мети спілкування, використовуючи репліки для стимулювання, підтримання діалогу; правильно й доречно використовують формули мовленнєвого етикету, здійснюючи спілкування українською (російською) мовою у формі монологу.

До **достатнього рівня** сформованості мовленнєвого етикету віднесено іноземних слухачів, які відзначаються обізнаністю із загальноприйнятими етикетними формулами, що мають статус загальновизнаних в україномовному (російськомовному) середовищі. Дотримуючись орфографічних, лексичних і граматичних норм, подекуди некоректно використовують граматичні структури в стандартних етикетних ситуаціях. Вони обізнані з основними нормами культури мовленнєвої поведінки в стандартних етикетних ситуаціях в україномовному (російськомовному) середовищі, однак припускаються неточностей. Іноземні

слухачі цієї групи вміють виокремлювати етикетні формули з текстів під час їх читання та в умовах опосередкованого сприймання повідомлення, натомість не завжди точно розуміють їх значення і добирають синоніми; аналізують використання етикетних формул з позиції доречності й доцільності відповідно до встановлених правил мовленнєвої поведінки в соціокультурному середовищі, співвідносять ужиті в текстах етикетні формули з мовленнєвими ситуаціями, проте не завжди демонструють упевненість у своїх діях. Використовуючи лексичні, граматичні, стилістичні, синтаксичні одиниці в побудові етикетних формул на письмі та враховуючи соціокультурну специфіку мовленнєвої ситуації, іноземні слухачі допускають деякі неточності. Під час моделювання комунікативних ситуацій вони застосовують етикетні формули, хоча не завжди їм вдається враховувати соціокультурний рівень їхніх учасників. Самостійно і правильно застосовуючи етикетні формули при складанні діалогів різного типу відповідно до запропонованої ситуації та мети спілкування, подекуди потребують допомоги у використанні репліки для стимулювання, підтримання діалогу; правильно і доречно використовують етикетні формули, здійснюючи спілкування українською (російською) мовою у формі монологу.

До **низького рівня** сформованості мовленнєвого етикету віднесено іноземних слухачів, які недостатньо обізнані із загальноприйнятими етикетними формулами, що мають статус загально визнаних в україномовному (російськомовному) середовищі, основними нормами культури мовленнєвої поведінки в стандартних етикетних ситуаціях в україномовному (російськомовному) середовищі; їм складно дотримуватися орфографічних, лексичних і граматичних норм у стандартних етикетних ситуаціях, тому вони часто припускаються помилок. Під час читання текстів і в умовах опосередкованого сприймання повідомлення вони виокремлюють не всі етикетні формули, не завжди розуміють їх значення та не вміють добирати синоніми; не завжди співвідносять ужиті в текстах етикетні формули з мовленнєвими ситуаціями. Під час аналізу використання етикетних формул з позиції доречності й доцільності відповідно до встановлених правил мовленнєвої поведінки в соціокультурному середовищі припускаються помилок. Такі іноземні слухачі, використовуючи лексичні, граматичні, стилістичні, синтаксичні одиниці в побудові етикетних формул на письмі, припускаються помилок та не завжди враховують соціокультурну специфіку мовленнєвої ситуації. У моделюванні комунікативних ситуацій застосовують етикетні формули, але не враховують соціокультурний рівень їхніх учасників; при складанні діалогів застосовують етикетні формули, однак не завжди відповідно до запропонованої ситуації і мети спілкування, використання реплік для стимулювання, підтримання діалогу вимагає допомоги. Здійснюючи спілкування українською (російською) мовою у формі монологу, іноземним слухачам складно використовувати етикетні формули.

Незадовільний рівень сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів характеризується відсутністю необхідного мінімуму знань

загальноприйнятих етикетних формул, що мають статус загальновизнаних в україномовному (російськомовному) середовищі, та основних норм культури мовленнєвої поведінки в стандартних етикетних ситуаціях в україномовному (російськомовному) середовищі. Такі іноземні слухачі не дотримуються орфографічних, лексичних і граматичних норм у стандартних етикетних ситуаціях. Їм складно виокремлювати етикетні формули з текстів під час їх читання та в умовах опосередкованого сприймання повідомлення; іноземні слухачі не розуміють їх значення, не вміють добирати синоніми. Вони не вміють аналізувати використання етикетних формул з позиції доречності й доцільності відповідно до встановлених правил мовленнєвої поведінки в соціокультурному середовищі, співвідносити вжиті в текстах етикетні формули з мовленнєвими ситуаціями. Іноземні слухачі не вміють застосовувати етикетні формули в моделюванні комунікативних ситуацій, не враховують соціокультурний рівень їхніх учасників; не застосовують самостійно й правильно етикетні формули при складанні діалогів різного типу відповідно до запропонованої ситуації й мети спілкування, не використовують репліки для стимулювання, підтримання діалогу; здійснюючи спілкування українською (російською) мовою у формі монологу, не використовують етикетні формули.

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено, що високого рівня сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення не було виявлено; достатній рівень констатовано у 3,3% іноземних слухачів ЕГ з українською мовою навчання і 6,7% – з російською мовою навчання; у 6,7% респондентів КГ з українською і російською мовами навчання; низький – у 6,7% іноземних слухачів ЕГ з українською мовою навчання і 10% – з російською мовою навчання; у 6,7% КГ з українською мовою навчання і 3,3% – з російською мовою навчання. Більшість (90% ЕГ з українською мовою навчання і 83,3% – з російською мовою навчання; 86,6% КГ з українською мовою навчання і 90% – з російською мовою навчання) іноземних слухачів підготовчого відділення мали незадовільний рівень сформованості мовленнєвого етикету.

На формувальному етапі експерименту було розроблено експериментальну методику та побудовано модель формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення, що містить: мету, педагогічні умови, форми, методи і засоби за трьома етапами навчання та його результат. Зазначені педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення було реалізовано на всіх трьох етапах.

Формами організації навчально-виховного процесу з формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів були: практичні заняття з української (російської) мови як іноземної, що проводились у звичайному режимі, відповідно до розкладу занять, під керівництвом викладача; заняття з інших навчальних дисциплін («Історія України», «Українська і зарубіжна література», «Біологія», «Хімія», «Математика», «Фізика» тощо); виховні заходи, які були згруповані за ознаками

(індивідуальні, групові, колективні) та за базовим методом організації (бесіди, екскурсії, національно-культурні фестивалі, свята) і т. ін.; самостійна робота іноземних слухачів підготовчого відділення в позааудиторний час. Методами формування мовленнєвого етикету виступили: комунікативний, моделювання мовленнєвих ситуацій і аналіз конкретних навчальних ситуацій (case study); засобами навчання – мовленнєвий зразок формул мовленнєвого етикету, логіко-комунікативні опорні схеми, вправи тощо.

Так, перший (початковий) етап мав на меті навчання іноземних слухачів підготовчого відділення основних етикетних формул, за допомогою яких вони встановлювали контакти і підтримували комунікацію на елементарному рівні в стандартних етикетних ситуаціях в україномовному середовищі. На цьому етапі на практичних заняттях з української мови як іноземної та інших навчальних дисциплін провідними засобами навчання були: мовленнєвий зразок, логіко-комунікативні опорні схеми, різні види мовленнєвих вправ. Виховні заходи цього етапу (екскурсії «Університет, в якому я навчаюся», «Транспорт міста ...», «Магазини міста ...», «Театри і музеї міста ...») були спрямовані на ознайомлення з вимогами до культури мовленнєвої поведінки в українському суспільстві й закріплення формул мовленнєвого етикету, необхідних інокомуніканту для «виживання» в Україні.

Другий (базовий) етап був спрямований на навчання іноземних слухачів підготовчого відділення мовленнєвого етикету в стандартних етикетних ситуаціях, що мали різне комунікативне навантаження. Принципово важливим було те, що із контексту навчання на цьому етапі не виключалися попередньо вивчені етикетні формули – на їх основі будувалися більш складні та поширені формули мовленнєвого етикету. На практичних заняттях з української мови як іноземної та інших навчальних дисциплін домінували ситуативні завдання як методичні засоби формування мовленнєвих і комунікативних умінь. На цьому етапі було використано комплекс вправ, що ґрунтувався на принципі взаємодії різних видів мовленнєвої діяльності в процесі навчання української мови як іноземної, який відповідав чотирьом фазам мовленнєвої діяльності та принципу поступового навантаження і був представлений у таких алгоритмах поєднання: «аудіювання – говоріння – письмо»; «читання – аудіювання – говоріння»; «читання – говоріння – письмо»; «читання – говоріння – аудіювання – письмо». Серед виховних заходів – бесіда з теми «Вчимося знайомитися», рольові ігри «Чаювання», «День народження» тощо, тренінгові заняття «Будь толерантним!», «Пізнаємо іншу культуру», свято «Давайте говорити один одному компліменти», культпоходи до театрів, на концерти у філармонію, екскурсії в музеї, парки, природні заповідники.

На третьому (пороговому) етапі робота з формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення проводилась аналогічно попереднім етапам, проте вправи були більш складними, домінували комплексні завдання, від іноземних слухачів вимагалася більша самостійність у відповідях і толерантність у

поведінці. На цьому етапі використовувалися ситуативні мовленнєві вправи, але вищого рівня складності, а також аудіоситуативні, умовно-мовленнєві, комунікативні, вправи творчого характеру, мовні та мовленнєві ігри. Комплекс виховних заходів, які було проведено на третьому етапі (конференція «Мовленнєвий етикет у країнах світу», година спілкування «Ви сказали «Здрастуйте!»», інтернаціональний вечір «Чому б нам не познайомитися!», серія кураторських годин «Зітхання – мовчання»), був націлений на інтеграцію іноземних слухачів до соціального і культурного середовища країни.

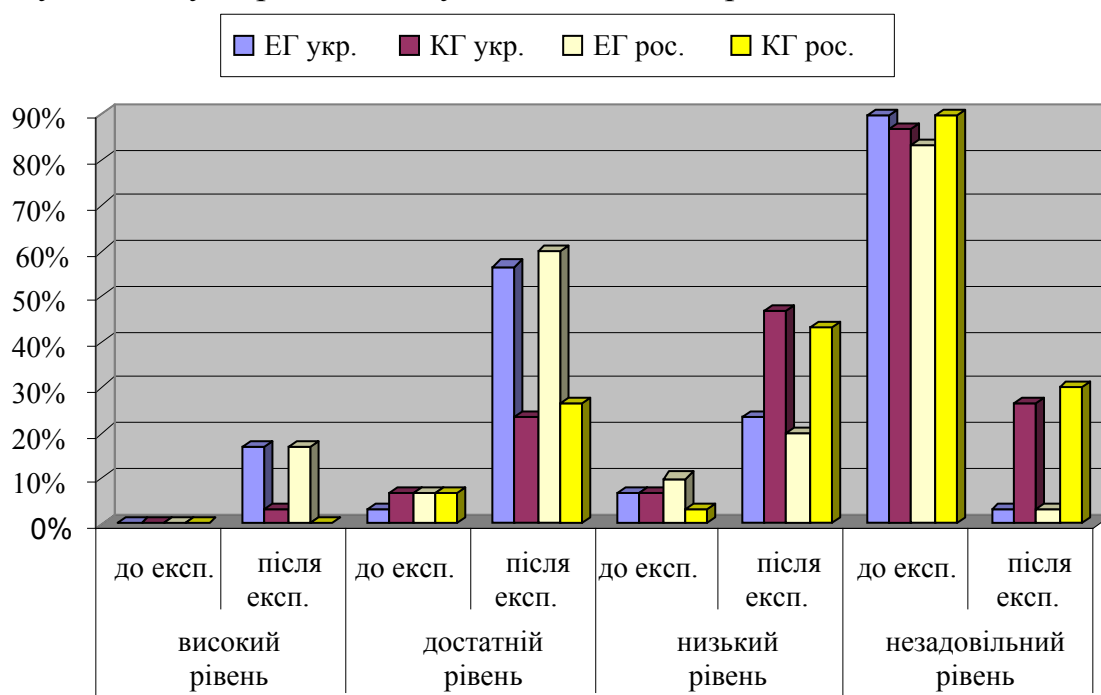
На кожному етапі було організовано самостійну роботу іноземних слухачів підготовчого відділення, що полягала в розвитку їхніх навчальних здобутків у сфері засвоєння мовленнєвого етикету шляхом самостійного виконання вправ і практичних завдань у запропонованому робочому зошиті «Азбука мовленнєвого етикету».

Реалізація педагогічної умови – забезпечення міжпредметних зв'язків у процесі мовної підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення – передбачала відбір і структурування навчального матеріалу цілої низки навчальних предметів, що вивчаються іноземними слухачами на підготовчому відділенні, розробку та використання комплексу лінгводидактичних вправ з формування мовленнєвого етикету з урахуванням навчальних дисциплін, що вивчаються на підготовчому відділенні. Так, вивчаючи літературу середньовіччя, зокрема «Поучення» Володимира Мономаха, акцентувалась увага на визначених у творі правилах мовленнєвої поведінки. Вивчення соціально-побутової повісті «Кайдашева сім'я» супроводжувалося виділенням у тексті формул мовленнєвого етикету і роботою з ними (добирання синонімів, розподіл за стандартними етикетними ситуаціями, програвання ситуацій-діалогів тощо). Під час вивчення теми «Запорізька Січ – нащадок української державності» (навчальна дисципліна «Історія України») іноземними слухачами виконувалася ситуативна вправа «Літописець» (варіант вправи «Навчальне інтерв'ю»), що вимагало оперування етикетними формулами (привітання, знайомство, прохання тощо). На практичних заняттях з математики, фізики, хімії, біології тощо викладачами переважно акцентувалась увага на різних етикетних ситуаціях, які виникали на заняттях, і етикетних формулах, що їх супроводжували.

Відповідно до другої педагогічної умови – використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у мовній підготовці іноземних слухачів підготовчого відділення – зазначимо, що експериментальною методикою на всіх етапах формування мовленнєвого етикету було передбачено використання викладачами елементів електронних мультимедіауроку, в основі яких – рольові проблемні комунікативні ситуації, актуальні для іноземних слухачів, а також адаптовані навчальні матеріали «Мовленнєвий етикет у ситуаціях і завданнях», мультимедійний комплекс «Російський мовленнєвий етикет», мультимедійні тренажери «Азбука ввічливості».

Третя педагогічна умова – занурення іноземних слухачів підготовчого відділення в полікультурне освітньо-мовленнєве середовище – забезпечувалася через залучення їх до різних інтеграційних заходів: спортивних, культурних, навчальних і розважальних. Із цією метою всі викладачі підготовчого відділення на чолі з адміністрацією мотивували іноземних слухачів включатися до суспільно-культурного життя університету: брати участь у роботі клубів за інтересами (літературному, театральному, краєзнавчому, спортивному тощо), студентських конференціях й олімпіадах, фестивалях, факультетських і університетських заходах та спеціально організовували такі, що об'єднують студентів різних національностей.

Порівняльні кількісні дані та динаміка змін щодо рівнів сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення на констатувальному і прикінцевому етапі подано на рис.

Рис. Динаміка змін щодо сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення на констатувальному і прикінцевому етапі (%)

Як видно з рис., в ЕГ з українською і російською мовами навчання відбулися значні позитивні зміни щодо рівнів сформованості мовленнєвого етикету. Так, високого рівня досягли 16,7% іноземних слухачів обох груп; достатнього – 56,7% респондентів групи з українською мовою навчання і 60% – з російською мовою навчання. На низькому рівні залишилося 23,3% іноземних слухачів групи з українською мовою навчання і 20% – з російською мовою навчання. На незадовільному – по 3,3% іноземних слухачів обох груп.

Щодо КГ, то на прикінцевому етапі високий рівень сформованості мовленнєвого етикету було виявлено лише у 3,3% іноземних слухачів групи з українською мовою навчання і не виявлено в КГ з російською мовою навчання; достатній – у 23,3% респондентів групи з українською мовою навчання і 26,7% – з

російською мовою; на низькому рівні залишилося 46,7% з групи, де навчання здійснювалося українською мовою, та 43,3% – російською мовою; на незадовільному – 26,7% іноземних слухачів групи з українською мовою навчання і 30% – з російською мовою навчання.

Отже, у процесі формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення (ЕГ) відбулися суттєві позитивні якісні зміни, що полягають у свідомому використанні теоретичних знань у практиці спілкування; вміннях виділяти етикетні формули в потоці усного і письмового мовлення, правильному й доречному використанні одиниць мовленнєвого етикету відповідно до певної ситуації спілкування, поширенні етикетних формул відповідно до комунікативної ситуації, добиранні синонімів і синонімічних висловів до основних фраз мовленнєвого етикету, самостійному знаходженні й виправленні помилок у мовленнєвих ситуаціях, чого не спостерігалось на констатувальному етапі.

Достовірність результатів було перевірено за критерієм однорідності χ^2 , емпіричне значення якого обчислено за формулою:

$$\chi_{\text{емп}}^2 = N \cdot M \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M} \right)^2}{\frac{n_i + m_i}{N + M}}$$

Критичне значення χ^2 для рівня значущості 0,05 при різних градаціях шкали L (у нашому випадку $L=4$) визначалося за статистичною таблицею критичних значень статистичних критеріїв для різних рівнів значущості та різних градацій порядкової шкали. Відтак, статистичний аналіз експериментальних даних підтвердив достовірність здобутих результатів, необхідність і достатність розробленої моделі та експериментальної методики формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розв'язано актуальне завдання, що полягало у визначенні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення.

1. Визначено, що формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення – це процес засвоєння ними загальноновизнаних етикетних формул мовленнєвої поведінки в україномовному соціокультурному середовищі шляхом утворення в мовній особистості інокомуніканта стійких зв'язків у системі «мова – мислення – мовлення – поведінка». Мовленнєвий етикет розглядаємо як систему правил мовленнєвої поведінки, норми використання засобів мови в певних умовах. У контексті дослідження поняття «мовленнєвий етикет» застосовано у вузькому значенні – як система мовних засобів, у яких виявляються етикетні відносини, що можуть бути реалізовані на різних мовних рівнях: лексичному, фразеологічному, граматичному, інтонаційному, організаційно-комунікативному.

Іноземними слухачами підготовчого відділення є іноземні громадяни, які зараховані наказом ректора до навчання на підготовче відділення вищого навчального закладу відповідно до попередньо укладеної з ними угоди.

2. З'ясовано, що мовна підготовка іноземних слухачів підготовчих відділень у вишах України ґрунтується на засадах співвіднесення чинних програм з української мови як іноземної із загальноєвропейськими компетенціями володіння іноземними мовами (Common European Framework of Reference – CEFR). Специфіка мовної підготовки іноземних слухачів підготовчих відділень полягає в необхідності досягнення ними рівнів володіння мовою А 1, А 2, В 1. Володіння українською мовою на рівні В 1 дозволяє інокомунікантові задовольнити основні комунікативні потреби під час спілкування з носіями мови в соціально-побутовій і соціально-культурній сферах. Цей рівень забезпечує необхідну базу для успішної комунікації в умовах іншомовного середовища.

3. Доведено доцільність формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення в процесі реалізації таких педагогічних умов, як: забезпечення міжпредметних зв'язків у процесі мовної підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення; використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у мовній підготовці іноземних слухачів підготовчого відділення; занурення іноземних слухачів підготовчого відділення в полікультурне освітньо-мовленнєве середовище.

4. Визначено критерії сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення: лексико-граматичний, мовленнєво-діяльнісний, соціокультурний з відповідними показниками. На підставі визначених критеріїв і показників схарактеризовано рівні сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення (високий, достатній, низький, незадовільний).

5. Розроблено й експериментально апробовано методика і модель формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення. Педагогічні умови реалізовувалися комплексно на всіх етапах (початковий, базовий, пороговий). Методика формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення передбачала проведення практичних занять з української (російської) мови як іноземної, інших навчальних дисциплін («Історія України», «Українська і зарубіжна література», «Біологія», «Хімія», «Математика», «Фізика» тощо), виховні заходи, самостійну роботу іноземних слухачів підготовчого відділення в позааудиторний час. На першому етапі – початковому – здійснювалося навчання іноземних слухачів підготовчого відділення основних етикетних формул, за допомогою яких вони були здатні встановлювати контакти і підтримувати комунікацію на елементарному рівні в стандартних етикетних ситуаціях в україномовному середовищі. Метою другого (базового) етапу було навчання мовленнєвого етикету в стандартних етикетних ситуаціях, що мають різне комунікативне навантаження. На третьому (пороговому) етапі формування робота проводилась аналогічно попереднім етапам, проте вправи були складнішими,

домінували комплексні завдання, від іноземних слухачів вимагалася більша самостійність у відповідях і толерантність у поведінці.

6. Було доведено ефективність методики формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення за розробленою експериментальною моделлю. Так, високого рівня сформованості мовленнєвого етикету в ЕГ досягли 16,7% іноземних слухачів обох груп (з українською і російською мовами навчання), у КГ лише 3,3% у групі з українською мовою навчання, а в іноземних слухачів групи з російською мовою навчання високого рівня не було виявлено (на констатувальному етапі експерименту високого рівня в ЕГ і КГ не було виявлено); достатнього – 56,7% іноземців ЕГ з українською мовою навчання (було 3,3%) і 60% – з російською мовою навчання (було 6,7%); у КГ – 23,3% іноземних слухачів з українською мовою навчання і 26,7% – з російською мовою навчання (було 6,7% в обох групах). На низькому рівні залишилося 23,3% іноземних слухачів ЕГ з українською мовою навчання (було 6,7%) і 20% – з російською мовою навчання (було 10%); у КГ 46,7% іноземців з групи, де навчання здійснювалось українською мовою (було 6,7%), та 43,3% – російською мовою (було 3,3%); на незадовільному – в ЕГ по 3,3% іноземних слухачів обох груп (було 90% і 83,3%), у КГ – 26,7% респондентів групи з українською мовою навчання (було 86,6%) і 30% – з російською мовою навчання (було 90%).

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні теоретичних і методологічних засад мовної підготовки іноземних слухачів на всіх етапах навчання в українських вишах з урахуванням сучасних освітніх реформ; дослідження проблеми підготовки кваліфікованих кадрів, які працюють з іноземними студентами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Карасу Л. Шляхи подолання комунікативних бар'єрів іноземними студентами у процесі навчальної діяльності / Л. Карасу // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – 2014. – № 1–2. – С. 77–83.

2. Карасу Л. Сучасні аспекти навчання іноземних студентів мовленнєвому етикету / Л. Карасу // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2014. – Дод. 1 до Вип. 5. – Т. IV (55): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 192–198.

3. Карасу Л. Специфіка мовної підготовки іноземних слухачів на підготовчих факультетах (відділеннях) у вищих навчальних закладах України / Л. Карасу // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – 2015. – № 1. – С. 139–146.

4. Карасу Л. Деякі аспекти толерантного спілкування іноземних громадян у вищих навчальних закладах / Л. Карасу // Наука і освіта. – 2015. – № 2 / СХХХІ. – С. 47–50.

5. Карасу Л. Характеристика рівнів володіння мовленнєвим етикетом в іноземних слухачів підготовчого відділення / Л. Карасу // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – 2015. – № 2. – С. 156–160.

6. Карасу Л. Феноменология поликультурной языковой личности в контексте концептов «языковая личность», «вторичная языковая личность» / Л. Карасу // Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială. – 2014. – № 2 (35). – С. 41–48.

7. Карасу Л. Полікультурне освітнє середовище як передумова успішної підготовки іноземних громадян / Л. Карасу // Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. [«Управління навчальними закладами : досвід, проблеми, перспективи»], (29-30 жовтня 2013 р.). – Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2013. – Ч. 2. – С. 14–16.

8. Карасу Л. Виховання толерантності в іноземних громадян / Л. Карасу // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Управління навчальними закладами : досвід, проблеми, перспективи»], (29-30 жовтня 2014 р.). – Одеса : вид. Букаєв В. В., 2014. – С. 42–44.

9. Карасу Л. Формування мовної особистості іноземних громадян у процесі навчання в закладах освіти України / Л. Карасу // Зб. тез наук. роб. учасників міжнар. наук.-практ. конф. [«Людина та соціум : сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)»], (31 жовтня – 1 листопада 2014 р.). – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2014. – С. 68–70.

10. Карасу Л. Деякі аспекти мовленнєвого етикету / Л. Карасу // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Історія та сучасний стан педагогічних та психологічних наук»], (7 листопада 2014 р.). – У 2 ч. – Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. – Ч. I. – С. 72–73.

11. Карасу Л. Використання сучасних педагогічних технологій у процесі мовної підготовки іноземних громадян / Л. Карасу // Зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. [«Перспективні напрямки розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук»], (13-14 лютого 2015 р.). – У 2 ч. – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2015. – Ч. II. – С. 19–21.

12. Карасу Л. Проблеми міжкультурної комунікації в сучасних закладах освіти / Л. Карасу // Наша школа. – 2014. – № 6. – С. 5–7.

13. Карасу Л. Інтерактивний підхід у викладанні російської мови як іноземної / Л. Карасу // Использование инновационных технологий в методике преподавания русского языка : информационно-методическое пособие. – Одеса, 2013. – С. 27–29.

АНОТАЦІЯ

Карасу Л. Педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. – Одеса, 2015.

У дисертації вперше визначено і науково обґрунтовано педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення (забезпечення міжпредметних зв'язків у процесі мовної підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення; використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у мовній підготовці іноземних слухачів підготовчого відділення; занурення іноземних слухачів підготовчого відділення в полікультурне освітньо-мовленнєве середовище); розкрито специфіку мовної підготовки іноземних слухачів підготовчих відділень вищих навчальних закладів в Україні; визначено критерії (лексико-граматичний, мовленнєво-діяльнісний, соціокультурний) з відповідними показниками в межах кожного критерію та схарактеризовано рівні (високий, достатній, низький, незадовільний) сформованості мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення; розроблено й апробовано експериментальну методику і модель формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, іноземні слухачі підготовчого відділення, методика формування мовленнєвого етикету, педагогічні умови, модель формування мовленнєвого етикету.

АННОТАЦІЯ

Карасу Л. Педагогические условия формирования речевого этикета у иностранных слушателей подготовительного отделения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», МОН Украины. – Одесса, 2015.

В диссертации определены сущность и структура феномена «формирование речевого этикета у иностранных слушателей подготовительного отделения», уточнено содержание понятий «речевой этикет», «иностранные слушатели подготовительного отделения».

Специфика языковой подготовки иностранных слушателей подготовительных отделений заключается в необходимости достижения ими уровней владения языком А 1, А 2, В 1, что регламентировано учебным планом (довузовская подготовка иностранных граждан), утвержденным МОН Украины, и соответствующими программами. Владение украинским языком на уровне В 1 позволяет инокоммуниканту удовлетворить основные коммуникативные потребности при общении с носителями языка в социально-бытовой и социально-культурной сферах.

Этот уровень обеспечивает необходимую базу для успешной коммуникации в условиях иноязычной среды.

Формирование речевого этикета у иностранных слушателей подготовительного отделения – это процесс усвоения ими общепризнанных этикетных формул речевого поведения в украиноязычной социокультурной среде путем образования в языковой личности инокоммуниканта устойчивых связей в системе «язык – мышление – речь – поведение».

Педагогическими условиями формирования речевого этикета у иностранных слушателей подготовительного отделения были определены: обеспечение межпредметных связей в процессе языковой подготовки иностранных слушателей подготовительного отделения, использование современных информационно-коммуникационных технологий в языковой подготовке иностранных слушателей подготовительного отделения; погружение иностранных слушателей подготовительного отделения в поликультурную образовательно-речевую среду).

Критериями уровней (высокий, достаточный, низкий, неудовлетворительный) сформированности речевого этикета у иностранных слушателей подготовительного отделения выступили: лексико-грамматический, речево-деятельностный, социокультурный с соответствующими показателями.

Формирование речевого этикета у иностранных слушателей подготовительного отделения предусматривало внедрение экспериментальной методики и модели в три этапа путем реализации на каждом из них всех трех педагогических условий.

Формами организации учебно-воспитательного процесса по формированию речевого этикета у иностранных слушателей подготовительного отделения на каждом этапе были: практические занятия по украинскому (русскому) языку как иностранному; занятия по другим учебным дисциплинам («История Украины», «Украинская и зарубежная литература», «Биология», «Химия», «Математика», «Физика» и др.); воспитательные мероприятия; самостоятельная работа иностранных слушателей подготовительного отделения во внеаудиторное время; методами – коммуникативный, моделирование речевых ситуаций и анализ конкретных учебных ситуаций (case study); средствами обучения – речевой образец формул речевого этикета, логико-коммуникативные опорные схемы, упражнения и др.

Результаты формирующего этапа эксперимента подтвердили эффективность предложенной экспериментальной методики и модели формирования речевого этикета у иностранных слушателей подготовительного отделения.

Ключевые слова: речевой этикет, иностранные слушатели подготовительного отделения, методика формирования речевого этикета, педагогические условия, экспериментальная модель формирования речевого этикета.

ANNOTATION**Karasu L. Pedagogical conditions of forming of speech etiquette for the foreign listeners of preparatory section. – Manuscript (in Ukrainian).**

Dissertation on the competition of candidate degree in pedagogical studies on speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odessa, 2015.

In dissertation the pedagogical terms of forming of speech etiquette for the foreign listeners of preparatory section are first certain and scientifically grounded (providing of intersubject connections in the process of linguistic preparation of foreign listeners of preparatory section, using of modern informative-communication technologies in linguistic preparation of foreign listeners of preparatory section; immersions of foreign listeners of preparatory section in multicultural educational-speech environment); also there is exposed the specific of linguistic preparation of foreign listeners of preparatory sections of higher educational establishments of Ukraine; an author curtained criteria (lexical-grammatical, speech-activity, social-cultural) with the proper indexes within the limits of every criterion and the levels (high, sufficient, low, unsatisfactory) of how is the speech etiquette formed for the foreign listeners of preparatory section; the experimental method and model of forming of speech etiquette for the foreign listeners of preparatory section are developed and approved.

Keywords: speech etiquette, foreign listeners of preparatory section, method of forming of speech etiquette, pedagogical terms, model of forming of speech etiquette.